

מר זוטרא מדרישבא [שם מקום], בכור היה, ופלג בצנא דפלפלי [סל מלא פלפלין], בהדי אחין בשוה ולא תבע מהם חלק בכורתו.

אתא לקמיה דרב אשי, אמר ליה הואיל ויתרתה במקצת, ויתרתה בכל הנכסים כולן. כדלעיל.

מתניתין:

האומר לבניו לפני מותו: איש פלוני בני, אף על פי שהוא בכור לא יטול פי שנים בנכסי, או איש פלוני בני לא יירש עם אחיו, לא אמר כלום. לפי שהתנה על מה שכתוב בתורה⁽⁴⁶⁾.

כלומר, אין בכוחו לומר שלא יירש, מפני שהתורה גזרה שכן יירש.

ובדברי רבא אלו נחלקו רב פפא ורב פפי.

מר סבר, [רב פפין]: לא עשה כלום בפלגא. כלומר, בחלק פשיטות⁽⁴⁴⁾. אבל חלק בכורה בידו למכור, כיון שיש לו לבכור קודם חלוקה.

ומר סבר, [רב פפא]: לא עשה כלום בכולחו. כיון שאין לו לבכור קודם חלוקה. ואינו יכול למכור אף את חלק בכורתו.

שלחו מתם [מארץ ישראל]: בכור שמכר חלק בכורתו קודם חלוקה לא עשה כלום.

אלמא סבירא להו, אין לו לבכור קודם חלוקה.

והלכתא, יש לבכור קודם חלוקה. ואם מכר או מחל או נטל חלק אחד כפשוט ויתר בכל הנכסים כולם. דמשמת האב זכה בכל הנכסים ויכול להקנותם כפי רצונו⁽⁴⁵⁾.

ולכן הסיקו, שהבכור יכול למכור חלק פשיטותו, וכאן הנדון לגבי חלק פשיטות האחים, וחלק הבכורה שלו. ובזה אמרינן שלא עשה כלום בפלגא, היינו בחלק פשיטות האחים. ונראה ליישב דברי הרשב"ם, בדברי הגמרא לעיל שהביאו התוספות, אפשר לומר דכוונתה "מה חלק פשוט אע"ג דלא מטא לידיה", היינו לידיה דנותן, ולא ליד המקבל.

ואם כן, לעולם אף חלק פשוט לא זכה עד שעת חלוקה, דקודם לכן הכל שייך לתפוסת הבית. ועיין לעיל במה שהבאנו שנחלקו הראשונים בבאור דברי הגמרא.

45. עיין בתוספות, וברא"ש סימן יד.

46. הרמב"ם (הלכות נחלות פרק ו"א) כתב, "שאינן אדם יכול לעקור הירושה מן היורש, אף

שכוונתו למחול על חלק בכורה ודאי יועילו מעשיו.

וכאן הנדון כשלא אמר כלום, אלא אנו באים ללמוד מתוך מעשיו מה היתה כונתו, לכן אמרינן שאינו מסתלק במעשה אלא מקרקע שכבר באה לידו.

ועיין עוד בקצות החושן (רעח,ג) ובנתיבות המשפט (רעח,ט).

44. ברשב"ם מבואר, שאין הבכור יכול מכור אפילו את חלק הפשיטות שלו קודם חלוקה.

והקשו עליו התוספות, שהרי חלק פשוט זכה משעת מיתה, כדאמרינן לעיל (קכד"א) "מקיש חלק בכורה לחלק פשוט, מה חלק פשוט אע"ג דלא מטא לידיה, אף חלק בכורה אע"ג דלא מטא לידיה". ומבואר, שבחלק פשיטות זכה אע"ג דלא מטא לידיה?

ואם רצה האב שלא ירש אחד מבניו, עליו לתת את נכסיו בתורת מתנה לשאר האחים.

ולכן, המחלק נכסיו על פיו, כגון במתנת שכיב מרע שאינה צריכה קנין, וריבה לאחר, ומיעט לאחר, או השוה לחן את הבכור, דבריו קיימין.

ואם אמר בשעה שחילק, שכונתו משום ירושה, לא אמר כלום. שהרי התנה על מה שכתוב בתורה כנ"ל.

אך אם אמר בלשון ירושה, וגם כתב בין בתחלה בין באמצע בין בסוף משום מתנה, דבריו קיימין.

גמרא:

במשנה מבואר, שאי אפשר להתנות על מה

שכתוב בתורה גם בדברים הנוגעים לממון. ומקשה הגמרא: לימא מתניתין דלא כרבי יהודה.

דאי רבי יהודה, האמר, המתנה על מה שכתוב בתורה בדבר של ממון, תנאו קיים?

דתניא: האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה, הרי זו מקודשת ותנאו בטל. דברי רבי מאיר.

רבי יהודה אומר, בדבר של ממון⁽⁴⁷⁾ תנאו קיים⁽⁴⁸⁾.

ומתרצת הגמרא: אפילו תימא רבי יהודה, התם האשה ידעה מהתנאי קודם הנישואין, וקא מחלה, ולכן דבריו קיימים. אבל חכא, לא קא מחיל⁽⁴⁹⁾.

48. הרמב"ן כתב, שאם אמר "על מנת שתמחלי לי", לכולי עלמא תנאו קיים, ומחלוקתם כשאמר "על מנת שלא יחול חיוב התורה".

ולרבי יהודה מועיל תנאו, כיון שבדבר שכממון יכול להתנות אף על עצם חיוב התורה, כיון שהתורה תלתה את הדבר ברצונו, וכיון שיש לו את הכח למחול, יש לו את הכח לבטל את חיוב התורה.

אך דעת הריטב"א (קידושין יט"ב) ועוד ראשונים: שאם התנה לבטל את חיוב התורה, לכולי עלמא תנאו בטל. ונחלקו כשאמר "על מנת שאין לך עלי", האם כוונתו ללשון מחילה, או להתנות על מה שכתוב בתורה. ועיין בקצות החשן (רט"א), ובקובץ שיעורים.

49. ואף על פי שהבן שתק כששמע את אביו, מכל מקום אין זו מחילה, דאינו רוצה להכעיס

על פי שזה ממון, לפי שנאמר בפרשת נחלות "והיתה לבני ישראל לחוקת משפט", לומר שחוקה זו לא תשתנה, ואין התנאי מועיל בה". וצריך באור, מדוע לא כתב הטעם משום "מתנה על מה שכתוב בתורה"?

ובתשובות הגר"ע איגר (ח"ג סימן יד) כתב דטעמא דמתניתין לרווחא דמילתא איתמר. אך באמר הטעם משום "חוקת משפט". ולהאי טעמא לא מהני אפילו אם מחל. ועיין עוד באבן האזל, ושאר אחרונים בבאור דברי הרמב"ם.

47. כתב הרשב"ם, "בדבר שבממון, שאר וכסות, אבל עונת תשמיש מצוה היא, וצערא דגופא הוא".

ובריטב"א הביא דברי הירושלמי, דאף עונה דבר שבממון הוא ושייכא ביה מחילה. שכל הנאת הגוף יש בה מחילה.

נאמר בתורה "כי את הבכור בן השנואה יכיר", ומכאן למדנו שהאב נאמן להכיר את בנו הבכור, ולומר "זה בני בכור".

ולקמן יתבאר, שנחלקו בדין זה רבי יהודה ורבנן, לרבי יהודה: נאמן לומר "זה בני בכור", אפילו אם הוחזק לנו שאינו בכור.

ולרבנן, אינו נאמן לומר "זה בני בכור" אלא במקום שלא הוחזק לנו כלום. אך נגד חזקה אינו נאמן.

הגמרא שלפנינו דנה באלו מקרים כוונת האב להכיר את בנו כבכור. ומדובר במקרה שלא הוחזק לנו שאינו בכור, ואליבא דכולי עלמא.

אמר רב יוסף: אמר "איש פלוני בני בכורי הוא", נוטל פי שנים⁽⁵⁰⁾.

אך אם אמר: "איש פלוני בכור הוא", אינו נוטל פי שנים.

מאי טעמא?

דלמא בוכרא דאמא קאמר.

ההוא דאתא לקמיה דרבה בר בר חנה, אמר ליה: "מוחזקני בזה שהוא בכור".

אמר ליה, מנא ידעת?

אמר ליה: דהוה קרי ליה אבוח בוכרא סבלא [בכור שוטה].

אמר ליה: דלמא בוכרא דאמא הוא, דכל בוכרא דאמא נמי בוכרא סבלא קארו ליה⁽⁵¹⁾.

ההוא דאתא לקמיה דרבי הנינא, אמר ליה מוחזקני בזה שהוא בכור.

אמר ליה מנא ידעת?

אמר ליה, דכי הווי אתו החוששין בעיניהם לגבי אבוח על מנת שירפאם, אמר לחו, זילו לגבי שכחת ברי, [בני הנקרא שכחת] דבוכרא הוא, ומסי רוקיה ירק לכם לתוך העין ותרפאו].

ומקשה הגמרא: מנלן שכונת האב לומר עליו שהוא בנו הבכור, ודלמא בוכרא דאמא הוא?

ומתרצת הגמרא: גמירי, [למדנו, כלומר, כך קיימא לן] בוכרא דאבא מסי רוקיה, בוכרא דאמא לא מסי רוקיה.

אמר רב אמאי: טומטום שנקרע, ונמצא זכר, אינו נוטל פי שנים.

דאמר קרא "והיה הבן הבכור לשניאח", עד שיהא בן משעת הויה.

את אביו. רשב"ם.

ומוכח מדבריו, שהבן יכול למחול על חלקו גם קודם מיתת האב. ועיין בקצות החושן (רעז, יג, ורט, יא).

אך דעת הריטב"א שאינו יכול למחול מחיי האב על הירושה.

50. אף על פי שלא התכוין לעדות אלא הסיח

לפי תומו, הוי בכור. וכן מוכח בהמשך הסוגיא גבי "מסי רוקיה", דלקמן, שאינו אלא מסיח לפי תומו, ומהני מדין "יכיר". תוספות הרא"ש והריטב"א.

51. וכתב הרשב"ם שאם תפס מוציאים ממנו, ואינו נוטל פי שנים מספק.

ומבאר הקובץ שיעורים: כיון שיש ספק